

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СМИСЛОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 159.9

ГУРЛЄВА Т. С.

науковий співробітник лабораторії
консультативної психології і психотерапії
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України, м. Київ

У статті розглядається комунікація як процес обміну життєвими смислами між людьми. Пропонується методика вивчення життєвих смислів (метод репертуарних ґраток Дж. Келлі). Розглядається значення міжособистісного діалогу у процесі становлення екологічної смислової взаємодії сучасного вітчизняного психолога і клієнта.

Ключові слова: комунікація, смислова взаємодія, особистісні конструкти, діалог, психологічне консультування.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СМЫСЛОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматривается коммуникация как процесс обмена жизненными смыслами между людьми. Предлагается методика изучения жизненных смыслов (метод репертуарных решеток Дж. Келли). Рассматривается значение межличностного диалога в процессе становления экологического смыслового взаимодействия современного отечественного психолога и клиента.

Ключевые слова: коммуникация, смысловое взаимодействие, личностные конструкты, диалог, психологическое консультирование.

Постановка проблеми та її актуальність.

Взаєморозуміння між батьками і дітьми, старшим і молодшим поколінням здавна розглядалось як одна з найважливіших передумов стабільності в окремій сім'ї, будь-якому колективі, суспільстві, у державі. Вирішення комунікативних проблем досить актуальне як у плані їх нагального розв'язання, так і у плані попередження відхилень у розвитку взаємовідношень між людьми [1; 5].

Будь-яка соціальна взаємодія, яка супроводжується описом і передачею інформації, розуміється як комунікація (від лат. – роблю спільним, зв'язую, спілкуюсь). Комунікація займає важливе місце серед механізмів, які забезпечують інтеріоризацію цінностей. Саме тут постає проблема смислів і їх неспівпадання у дорослих та дітей, різних соціальних груп. Психологам-консультантам у своїй практиці доводиться зустрічатися з проблемою незадоволеності клієнтом власним життям, втрати смислу життя, невиповнення надій і сподівань, виникнення конфліктів з іншими людьми з-за невідповідності життєвих планів й очікувань оточуючих,

неспівпадіння особистісних смислів, а також неможливості знайти «спільну мову», порозуміння і довіру один до одного у процесі взаємодії. У нинішніх соціокультурних умовах вирішальну роль у цьому відіграє діалог, який впливає на вибудову ціннісної системи, що «відіграє стрижневу роль у структурі як особистості, так і соціальної спільноти» [2, с. 47].

Мета дослідження: обґрунтувати роль смислового компонента в міжособистісній комунікації; пояснити доцільність використання методики репертуарних ґраток Дж. Келлі та отриманих результатів з метою удосконалення процесу смислообміну між людьми; окреслити психологічні умови оптимізації діалогової взаємодії між психологом-консультантом гуманістичного спрямування і клієнтом у вітчизняних умовах.

Результати теоретичного дослідження.

Будь-яка індивідуальна дія здійснюється в умовах прямих або непрямих стосунків з іншими людьми, тому вона включає (поряд з фізичним) комунікативний аспект. Дії, які свідомо орієнтовані на смислове їх сприйняття іншими людьми, називають комунікативними діями. У процесі спілкування вирішальне значення має орієнтація партнерів одне на одного, тобто на установки, цінності, мотиви кожного з них як активного суб'єкту. Має місце не простий «рух» інформації, а її уточнення і збагачення. Важливою характеристикою комунікативного процесу є намір його учасників вплинути один на одного, на поведінку, думку, смисли іншого.

Особливою умовою взаємодії двох комунікаторів є повага прав людини на вибір власної ціннісної орієнтації. Екологічність смислової взаємодії передбачає створення атмосфери прийняття іншої людини, яке не повинно залежати від того, чи правильна її поведінка, з нашої точки зору, чи ні. Не можна силоміць нав'язувати цінності людині, а варто схилити її до власного сумління та особистої відповідальності. Адже саме відповідальним ставленням до життя суб'єкт надає йому руху по висхідній, своїм подоланням і борінням відстоює його вищий сенс, не даючи розчинитися в потоці ситуацій, дріб'язкових почуттів, щосекундних бажань. Така піднесеність над життям, здатність узагальнено поставитись до нього, самовизначитись відносно його цілісного перебігу є здатністю суб'єкта до самовизначення, зазначає у «Щоденниках» С.Л.Рубінштейн.

Провідними психотерапевтичними процедурами вважається розуміння та інтерпретація. Мова йде про герменевтику (послідовне здійснення інтерпретації) як теорію опера-

цій розуміння у їх співвідношенні з інтерпретацією текстів. Розуміння трактується як процес засвоєння і породження смислів, синтезу нового смислу: він здійснюється у результаті взаємодії смислу, що закладений у текст його автором, і смислового поля суб'єкта, який сприймає повідомлення. Психолог працює з розумінням та інтерпретацією клієнтом своєї життєвої ситуації.

Але складність полягає у тому, що людина, яка потребує допомоги, особливо дитина, підліток, не тільки може відчувати труднощі у процесі вербалізації своєї проблеми, але часто-густо не в змозі чітко усвідомити її суть, відділити фактичну ситуацію від тої, котра створена його уявою. Через те, що клієнт може приховувати справжній смисл, потрібна інтерпретація – осмислення тексту реципієнтом. У такому разі мислення психолога спрямовується в чітке русло, позначаючи вихідні “буйки невисвітленого смислу”, і відбувається породження, синтез нового смислу (Н.В. Чепелева).

Задля сприяння правильному розумінню, справжній інтерпретації людиною адресованого їй повідомлення, слід домогтися встановлення “діалогічної взаємодії” [1; 2; 5; 6], яка зараджує взаємодії смислових позицій, тобто точок зору тих, хто спілкується, синтезу нового смислу, який виникає у результаті такої взаємодії. Без діалогічної взаємодії неможлива передача, осмислення і обговорення думок, віднайдення задовольняючих обидві сторони стратегій і шляхів вирішення життєвої ситуації.

Важливим є те, що, як писав М.М. Бахтін, у процесі діалогового спілкування об'єкт перетворюється у суб'єкт (друге я) [3, с.350]. За умови діалогічної взаємодії створюється можливість для виявлення адекватної самооцінки, самоповаги, самоприйняття людини, що є необхідними факторами її психічного розвитку.

Методичне забезпечення психологічної допомоги.

Будь-яку особистісну цінність, яка є детермінантою становлення смислу життя, можна вивчати шляхом визначення особистісних смислових конструктів. На думку Дж. Келлі, комунікацію можливо розглядати як процес відтворення символічного елементу з тією метою, щоб викликати більш менш близьку копію цього конструкту в іншій людині. Найкращий спосіб для цього – використати слово як символ. *Техніка репертуарних ґраток Дж. Келлі* дає можливість скласти унікальний “словник конструктів” клієнта, які є відображенням системи його особистісних цінностей, неусвідомлюваних мотивів і установок.

Застосування нами методу РГ з метою вивчення життєвих смислів підлітків та їх батьків показало можливість отримання смислових конструктів членів родин, спільних суперординатних конструктів, на яких може базуватися гармонійна взаємодія респондентів, і тих смислових утворень, які спричинили конфлікт у взаєморозумінні між членами сім'ї. За згодою дорослих і дітей, їх готовності до порозуміння, допускається ознайомлення респондентів із системою конструктів один одного, що лежать в основі життєвих орієнтирів. Для виявлення ступіню схожості систем конструктів дорослого і дитини пропонується процедура, яка передбачає заповнення ґраток "замість іншого". Такий обмін ґратками дозволяє виявити ступінь сприйняття, розуміння людьми один одного. Психотерапевтам відомо декілька технік виявлення суперординатних конструктів, однією з яких є процедура «Драбинка», суть якої – послідовне виявлення конструктів у формі інтерв'ю [4].

Метод РГ Дж. Келлі, який використовувався автором статті щодо вирішення проблеми непорозуміння з приводу життєвих орієнтацій і планів членів родин, що звернулися по допомогу, зарекомендував себе як адекватний щодо цілей дослідження. Метод сприяє більш поглибленому саморозумінню дорослих і дітей, пізнанню ними власних життєвих смислів. Завданням психолога було виявити у підлітка і його близьких смислові утворення, навчити членів сім'ї спілкуватися між собою, бути гнучкими до будь-яких змін у ціннісних орієнтирах.

Психотерапевтичний ефект досягається тоді, коли психологу вдається відновити взаєморозуміння між будь-якими людьми (у сім'ї, колективі, групі тощо), сприяти його розвитку.

У сучасній науці проблема комунікації розглядається як специфіка суб'єкт – суб'єктних відносин (М.М. Бахтін, В.С. Біблер та ін.). Сучасне психологічне консультування і психотерапія можуть допомогти людям покращити і вдосконалювати міжособистісне спілкування, орієнтуючись на встановлення *діалогу*. Сутність діалогу розкривається через з'ясування та збагачення особистісних смислів учасників взаємодії, вважає Н.В. Чепелева. Засадами діалогічного підходу, на думку Г.О. Балла, є: залучення суб'єктів діалогу не просто до систематизованих результатів людського пізнання, а до процесу пізнання, яке розгортається як безперервний діалог; пізнання істини через спір; формування потреби бути не співрозмовником, а опонентом.

Важливою особливістю людей, що вступають у діалог, є неприйняття ними будь-яких маніпулятивних прийомів, навмисного приховування або перекручування істини, що миттєво ставить одну людину у позицію сили, іншу – жертви: у цьому разі не можна говорити про суб'єктність як першого, так і другого співбесідника. Таке спілкування є чим-завгодно, тільки не діалогом. Навпаки, екологічна взаємодія характеризується повагою, щирістю, обопільною довірою і прийняттям один одного і позицій партнера. Діалог дозволяє чути і розуміти, обмінюватись думками і шукати спільне, він спрямований на творче порозуміння і взаємне збагачення.

Зусилля психотерапевта гуманістичного напрямку спрямовані на особистісне зростання клієнта, досягнення ним більш високого рівня свідомості. Найважливішою характеристикою діалогу є не передача чи отримання інформації, а передусім потреба людини віднестися до іншого як до людини. Звідси виникає діалог особистостей, кожна з яких неповторна, відкрита, вільна, відповідальна, є незавершеною особистістю, зауважував С.Л. Братченко у статті «Чи існує діалог?».

Про діалог говорять тоді, коли йдеться про вищі духовні цінності і смисли, які не можуть бути кимось нав'язаними, нав'язаними. Саме у відкритому і довірчому діалозі, у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії одна людина може допомогти іншій побудувати свій внутрішній діалог, завдяки якому вона зможе прислухатися і відкрити в собі вищі, сутнісні, духовні смисли. У становленні високого смислу життя важливу роль відіграє власне смислова взаємодія, екологічний смисловий взаємообмін між людьми.

У сучасній вітчизняній культурі до вищих орієнтирів належать наступні: Любов, Добро, Правда, Краса, Відповідальність, Справедливість, Честь, Гідність, Совість, Свобода, Самодостатність та ін. За даними емпіричного дослідження (Т.С. Гурлева), під високими життєвими смислами старші підлітки розуміють: здатність робити добро, любити, співчувати іншим людям, бути відповідальним, прагнення до особистої досконалості, що підкреслює не лише значення, зміст смислу, але і його дієвість.

Тому на формування смислових позицій у підростаючого покоління впливає дієве відношення до нього дорослих, яке виражається в «живому» спілкуванні, в конкретних вчинках. У процесі психологічного консультування і психотерапії, встановлення діалогічної взаємодії між сторонами, які потребують порозуміння, можливе об'єднання, знаходження

спільних смислів, а отже життєвих позицій та інтересів, пошук того, що об'єднує.

Можна впевнено говорити про те, що діалог – це вчинок, відповідальна співдія двох (і більше) людей, двох суб'єктів, що сприяє висхідному розвитку кожного із тих, хто спілкується.

Своєрідний «вчинковий діалог», зазначають сучасні українські вчені, ґрунтується на тому, що його учасники вчиняють один відносно одного не за принципом «ти — мені, я — тобі», а на основі почуття спонтанної взаємності, коли інший для мене не може бути нічим іншим, ніж мета і цінність, і дорівнює в цьому мені самому. Кожний своєю активністю має створювати «вчинкове середовище» для інших [6].

Значить виходить, що той, хто підходить до діалогу як до вчинку, вже створює таке середовище, яке переводить комунікацію у площину спів-буття особистостей, суб'єктів, кожен з яких здатен пройти непростий шлях власного морально-психологічного розвитку, творення самого себе. Суб'єкт діалогу може відчутти не лише сутнісний рівень свого особистого існування, а й себе як активного учасника взаєморозвитку і взаємозбагачення.

Висновки і перспективи дослідження.

Порушення у процесі комунікації спричиняють відхилення у взаєминах між людьми, цілими групами і спільнотами. Психотерапія покликана допомогти людям покращити і вдосконалити міжособистісну комунікацію, орієнтуючись на взаєморозуміння, встановлення змістовного діалогу.

Методика Дж. Келлі дозволяє зазирнути у світ особистісних смислів, виявити ієрархію смислових конструктів, які є відображенням системи особистісних цінностей тих, хто вступає у взаємодію, дозволяє дослідити причини та умови дисгармонійного розвитку особистості, втрати нею смислу власного життя, а також порушень взаємин з іншими людьми. Розуміння себе та іншого, знаходження спільних ідей і можливостей здійснюється через діалог, діалогічну взаємодію як спільний вчинок.

Завдання сучасного психолога полягає в розробці методики сприяння становленню у вітчизняного клієнта сутнісних життєвих смислів, спрямованості його на творче самоздійснення й особистісний ріст.

Подальшого вивчення та розробок вимагають методи психотерапевтичного впливу з метою усунення причин і наслідків негативної міжособистісної комунікації. Потребують більш глибокого осмислення і широкого висвітлення умови

оптимізації екологічної смислової взаємодії між батьками й дітьми, старшим і молодшим поколіннями, психологом і клієнтом у рамках психологічного консультування гуманістичного спрямування.

Література

1. Актуальні проблеми психології: Т. 2. Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К., 2001. – Вип. 1. – 127 с.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл //: Видання друге, доповнене. – Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008. – 232 с.
3. Бахтин М.М. Естетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин // – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
4. Бодалев А.А., Столин В.А. Психодиагностика индивидуального сознания / А.А. Бодалев, В.А. Столин // Общая психодиагностика. – СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – С. 325–345.
5. Консультативна психологія і психотерапія // Актуальні проблеми психології / За ред. С.Д.Максименка, З.Г. Кісарчук. – Вип. 1; Т. 3. – К., 2002. – 177 с.
6. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.

The article is about communication as a process of sharing the meanings of life between people. The method of studying life meanings is suggested (the Repertory Grid by George Kelly). The meaning of an interpersonal dialogue is examined in the process of formation of ecological semantic interaction between a domestic psychologist and a client.

Keywords: *communication, semantic interaction, personality constructs, dialogue, counseling*